
UDK 811.163.42'367.625

811.163.42'36

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 2. XII. 2011.

NATAŠA STOJAN

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

nstojan@ffst.hr

DATIVNA ALTERNACIJA HRVATSKIH GLAGOLA PLATITI I NAMIRITI

Sažetak

Prema postavkama gramatike uloga i referencā dativna se alternacija tumači kao varijabilno izražavanje recipijensa, a javlja se s glagolima koji označavaju prijenos teme od voljnoga agensa do recipijensa. Ova teorija niječe postojanje direktnoga i indirektnoga objekta te sustav specifikacije gramatičkih odnosa temelji na semantičkim makroulogama. Iako hrvatski jezik ima razvijen padežni sustav u kojemu imenički izrazi moraju imati padežni oblik što odgovara njihovoj funkciji u rečenici, on ima deset glagola koji dopuštaju dativnu alternaciju. Ovaj tip alternacije u hrvatskom se opisuje kao varijacija kojom indirektni objekti određenih glagola postaju direktni objekti. Ovaj rad donosi analizu dativne alternacije hrvatskih glagola platiti i namiriti na temelju primjera iz Hrvatskoga nacionalnog korpusa te ukazuje na značenje semantičkih i pragmatičkih čimbenika u opisu i definiranju direktnoga i indirektnoga objekta.

Ključne riječi: gramatika uloga i referencā, semantičke makrouloge, dativna alternacija, hrvatski glagoli platiti i namiriti

1. Gramatika ulogā i referencā

Temeljna je postavka funkcionalnih teorija da je jezične strukture nužno proučavati s obzirom na komunikacijske i kognitivne sposobnosti govornika; stoga se u gramatičkoj teoriji i analizi, osim semantičkih i pragmatičkih kriterija, prihvaćaju i izvanjezične pojave poput kategorizacije, percepcije i dr. Iako funkcionalne teorije obuhvaćaju širok raspon teorijskih promišljanja te se ne slažu oko svih glavnih pitanja, svi ma je zajedničko nijekanje metodološkoga prioriteta sintakse i njezine autonomnosti zato što morfosintaksa služi i za kodiranje semantičkih i pragmatičkih funkcija.

„Tema koja povezuje različite funkcionalne pristupe jest mišljenje da se jezik mora proučavati u odnosu na njegovu ulogu u ljudskoj komunikaciji, a ne kao beskonačan skup strukturnih opisa rečenica. Inherentna je ovoj koncepciji jezika tvrdnja o njegovoj primarnoj funkciji, naime jezik je sredstvo verbalne interakcije između živih bića.“¹ (Foley – Van Valin, 1984: 7)

Gramatika ulogā i referencā (*Role and Reference Grammar*) funkcionalna je jezična teorija² koja se počela razvijati osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Naziv teorije proizlazi iz međudjelovanja semantičkih (*role*) i pragmatičkih (*reference*) čimbenika u gramatičkim sustavima, a smatra se nasljednikom Fillmoreove padežne gramatike (Butt, 2006; Wilkins – Van Valin, 1993: 12). Uspoređujući ove dvije teorije, možemo zaključiti da im je zajedničko to što se semantička struktura izravno preslikava u sintaktičku i obrnuto, a gramatičke se strukture tumače s obzirom na njihove semantičke i komunikacijske funkcije. S druge strane uopćeni semantički odnosi između predikata i njegovih argumenata u gramatici ulogā i referencā ne mogu se izjednačiti s padežnim ulogama

1 „The theme unifying the various functional approaches is the belief that language must be studied in relation to its role in human communication, rather than as an infinite set of structural descriptions of sentences. Inherent in this conception of language is a claim about its primary function, namely, that it is an instrument of verbal interaction among human beings.“

2 Gramatika ulogā i referencā dijeli s Dikovom funkcionalnom teorijom (Dik, 1980) glavne teorijske pretpostavke i ciljeve, ali razlikuju se s obzirom na neke teorijske konstrukte, analitičku metodologiju te analizu pojedinih sintaktičkih pojava poput ergativnosti (Foley – Van Valin, 1984: 15-16).

Fillmoreova tipa. Fillmore je smatrao (1968) da postoji skup nepromjenjivih semantičkih odnosa koji mogu imati različita sintaktička ostvarenja. U njegovoj padežnoj gramatici određen je broj semantičkih padežnih uloga³ i one su dodijeljene glagolima u obliku padežnih okvira. U takvu sustavu padežne uloge čine univerzalan skup semantičkih odnosa koji postoje neovisno o predikatima u bilo kojem jeziku te se dodjeljuju određenim predikatima na temelju klasifikacije pomoću padežnih okvira. Međutim takvo je dodjeljivanje uloga u određenoj mjeri proizvoljno jer ne proizlazi iz semantičke strukture predikata. Upravo je ta proizvoljnost uzrokom brojnih problema pri određivanju semantičkih odnosa prema postavkama Fillmoreove padežne gramatike.

2. Semantičke makrouloge

Različite su vrste odnosa između predikata i njegovih argumenata: gramatički odnosi poput subjekta i objekta te semantički odnosi koji uključuju semantičke uloge poput agensa i pacijensa. Svaki glagol ili neki drugi predikat ima određen broj argumenata (a svaki od njih ima određenu semantičku ulogu) koji zajedno s predikatom čine argumentnu strukturu glagola. Gramatika uloga i referencā razlikuje se od tradicionalnoga pristupa s obzirom na specifikaciju gramatičkih odnosa i njihove interakcije sa semantičkim ulogama zato što se u njoj ne uspostavlja odnos između direktnoga i indirektnoga objekta nego je postavljen jedini pojam sintaktičke relacije koji se naziva privilegirani sintaktički argument. On određuje sintaktičko ponašanje ostalih elemenata, a odabire se na temelju hijerarhije makrouloge činitelja. Ostali argumenti u rečenici⁴ specificirani su kao direktni (*direct core arguments*) i kao kosi jezgreni argumenti (*oblique core arguments*). Prema tome u ovome

3 Padežne odnose između glagola i imeničkih izraza Fillmore (1968: 24) smatra univerzalnima: „Padeži obuhvaćaju skup univerzalnih, vjerojatno urođenih pojmova koji odgovaraju određenim tipovima sudova koje ljudi mogu imati o događajima u svojoj okolini, npr. sudove o tome tko je nešto učinio, komu se nešto dogodilo i što se promijenilo.“

4 Jednostavna rečenica sastoji se od nukleusa (nucleus), koji sadrži predikatni element, jezgre (core), koja obuhvaća nukleus i argumente predikatnoga elementa, te periferije (periphery), koja sadrži elemente koji nisu argumenti predikata i nazvani su neargumentima (non-arguments). (Usp. Van Valin – Lapolla, 1997.)

sustavu nema direktnoga ni indirektnoga objekta, nego se svojstva direktnoga objekta opisuju unutar pojma trpitelja.

Uloga subjekta u aktivnoj rečenici s tranzitivnim glagolom i objekta prijedloga *by* u pasivnoj rečenici naziva se činitelj (*Actor*), a uloga direktnoga objekta aktivnoga tranzitivnog glagola i subjekta pasivnoga glagola naziva se trpitelj (*Undergoer*). Činitelj i trpitelj nazvani su semantičkim makroulogama te odgovaraju dvjema osnovnim gramatičkim funkcijama u prototipnome tranzitivnom odnosu. To su uopćene semantičke uloge čiji su prototipovi tematski odnosi,⁵ agens i pacijens. Sve postavke i gramatička pravila u ovoj se teoriji formuliraju na temelju makrouloga, a ne određenih tematskih odnosa ili sintaktičkih funkcija.

Van Valin (2001: 32) uspostavlja dvije hijerarhije koje povezuju tematske odnose s makroulogama:

„a. Hijerarhija činitelja

Agens> Sredstvo> Iskusitelj> Recipijens

b. Hijerarhija trpitelja

Pacijens> Tema> Stimulus> Iskusitelj> Recipijens/ Cilj/ Izvor/ Lokacija“⁶

Prototipni je činitelj agens, koji potiče neku radnju, a prototipni trpitelj je pacijens, koji trpi promjenu stanja ili okolnosti. Agens i pacijens na vrhu su hijerarhijskoga poretka. Taj je poredak apsolutan u hijerarhiji činitelja, odnosno uloga koja zauzima niže mjesto u poretku ne može biti izabrana kao činitelj ako je prisutna uloga koja zauzima više mjesto u poretku. Zbog toga je sljedeća rečenica gramatički neovjerena:

(1) **The key opened the door by/ with Bill.*

5 U specifikaciji semantičkih uloga razlikuju se dvije razine opisa. Jedna je razina vezana za određeni glagol, pa se razlikuju semantičke uloge određene glagolom (verb-specific semantic roles) poput sljedećih: onaj koji daje (giver), onaj koji misli (thinker), onaj koji čuje (hearer), onaj koji voli (lover), ono što je locirano (located), ono što je pomaknuto (moved), ono što je uništeno (destroyed) itd. Druga je razina općenita i uključuje tematske odnose (thematic relations): agens (agent), iskusitelj (experiencer), recipijens (recipient), stimulus (stimulus), tema (theme), pacijens (patient).

6 „a. Actor hierarchy

Agent> Instrument> Experiencer> Recipient

b. Undergoer hierarchy

Patient> Theme> Stimulus> Experiencer> Recipient/ Goal/ Source/ Location“

Ovo se ograničenje ne odnosi na hijerarhiju trpitelja pa argument koji zauzima niže mjesto u poretku uloga može biti trpitelj čak i ako je prisutan argument koji zauzima više mjesto u poretku, primjerice (Van Valin, 2001: 32):

(2) a *The president presented the award to Leslie.*

b *The president presented Leslie with the award.*

U primjeru (2)a tema (*the award*), koja zauzima više mjesto u poretku od recipijensa, jest trpitelj. Međutim u primjeru (2)b recipijens (*Leslie*), koji zauzima niže mjesto u hijerarhiji od teme, jest trpitelj.

Ideju kako se subjekt i objekt određuju na temelju hijerarhije semantičkih uloga među prvima je opisao Fillmore (1968),⁷ no kasnije je prisutna i u radovima drugih autora (Dik, 1980; Givón, 2001; Van Valin – LaPolla, 1997). Givón (2001) smatra da je osnovni kriterij za dodjeljivanje objekta njegova topikalnost te ističe da su subjekt i objekt gramatikalizirane, odnosno sintaktički kodirane pragmatičke padežne uloge koje istodobno kodiraju semantičke i pragmatičke funkcije diskursnih sudionika. „Padež direktnoga objekta kodira topik, koji je sljedeći po važnosti, pojavljivanju ili kontinuitetu. Možemo ga nazvati *sekundarnim rečeničnim topikom*.“⁸ (Givón, 2001: 200)

On je uspostavio hijerarhiju semantičkih uloga koju je nazvao hijerarhijom topikalnosti (*topic hierarchy*) i koja određuje koja će semantička uloga biti u ulozi subjekta ili objekta u jednostavnoj aktivnoj rečenici:

„Agens > Dativ/ Benefaktiv > Pacijens⁹ > Lokativ > Sredstvo/ Asocijativ > Način“

7 Fillmore (1968: 33) navodi sljedeće: „Ako je prisutan agens, on postaje subjekt, u protivnome ako je prisutno sredstvo, ono postaje subjekt, u protivnome subjekt je objekt.“ Ovu je tvrdnju Fillmore (1968) ilustrirao primjerima poput (i) – (iii): (i) John opened the door with the key. (ii) The key opened the door. (iii) The door opened.

8 „The direct object case codes the topic next in importance, recurrence or continuity. We may call it the secondary clausal topic.“

9 U nekim se teorijama umjesto semantičke uloge *patient* rabi *theme*, dok neki drugi teoretičari poput Van Valina i LaPolle (Van Valin – LaPolla, 1997) razlikuju semantičke uloge *patient* i *theme*.

Slažemo se s Kučandom (1998: 28) koji navodi da se ovaj hijerarhijski poredak ne može rabiti pri analizi hrvatskih rečenica. Naime semantička uloga dativ/benefaktiv jest u dativu koji se ne smatra direktnim objektom i ne može postati subjekt pasivne rečenice. Ako se direktni objekt promatra neovisno o načinu na koji je kodiran i neovisno o ponašanju pri pasivizaciji, onda je velika mogućnost da je u rečenicama s dvama objektima objekt u dativu sekundarni rečenični topik, odnosno direktni objekt prema Givónovu tumačenju. Naime to proizlazi iz toga što su semantičke uloge dativ/benefaktiv kodirane dativnim padežom i zauzimaju više mjesto od pacijensa na hijerarhijskoj ljestvici. Budući da bi se u tome slučaju dativ našao ispred akuzativnoga padeža na Givónovoj ljestvici pri odabiru jedne ili druge imeničke fraze za funkciju direktnoga objekta, ove se postavke ne mogu primijeniti na hrvatski jezik. Prema tome subjekt i objekt ne mogu se jednostavno izjednačiti s pragmatičkim funkcijama.

U funkcionalnoj se gramatici (Dik, 1980; Dik, 1989) subjekt i objekt prvotno smatraju semantičkim pojmovima koji predstavljaju različite perspektive (*vantage points*) iz kojih se može prikazati neko stanje stvari (Dik, 1989: 209). Sintaktičke funkcije subjekt i objekt pridružuju se semantičkim funkcijama prema hijerarhijskoj ljestvici (Dik, 1980: 14):

Agens > Cilj > Recipijens > Beneficijar > Sredstvo > Lokacija > Vrijeme

Subjekt x > x > x > x > x > x > x

Objekt x > x > x > x > x > x

Nakon što je određena primarna perspektiva dodjeljivanjem subjekta, dodjeljivanjem objekta definira se sekundarna perspektiva. Stoga je u rečenici (2)a objekt dodijeljen argumentu temi (u Dikovu popisu to je cilj /*goal*/), a u rečenici (2)b recipijensu. Jezici se razlikuju po tome koliko je na hijerarhiji moguće pridruživanje semantičkih funkcija subjektu i objektu udesno.¹⁰ Po Diku (1980) (ne)postojanje dativne alternacije određuje relevantnost objekta u određenome jeziku. Dakle činjenica da

10 Što su semantičke funkcije koje se pridružuju subjektu ili objektu udaljenije od agensa ili cilja, to se pridruživanje smatra obilježnijim u odnosu na najprirodniju perspektivu prema kojoj je agens subjekt, a cilj objekt (Dik, 1980: 15).

u hrvatskome jeziku postoje glagoli koji dopuštaju dativnu alternaciju potvrđuje relevantnost ove sintaktičke funkcije.

3. Dativna alternacija

U većini teorija koje opisuju dativnu alternaciju navodi se da je ona srodna pasivu te da ju se ne može tumačiti isključivo kao promjenu gramatičkih odnosa. Prema postavkama gramatike uloga i referencā dativna se alternacija tumači kao varijabilno izražavanje recipijensa, a javlja se s glagolima koji označavaju potencijalan prijenos argumenta tema od voljnoga agensa do recipijensa. Navodimo primjer dativne alternacije engleskoga glagola *send* (Van Valin – Lapolla, 1997: 336):

- (3) a *Chris sent the package to Pat.* Direktni objekt = trpitelj (tema)
b *The package was sent to Pat by Chris.*
c **Pat was sent the package to by Chris.*
- (4) a *Chris sent Pat the package.* Direktni objekt = trpitelj (recipijens)
b *Pat was sent the package by Chris.*
c *(*) The package was sent Pat by Chris.*
d NP₁ V NP₂ to-NP₃ (=3)
d NP₁ V NP₃ NP₂ (=4)

U rečenicama poput primjera (3)a, koje sadrže argumente temu i recipijens, argument tema, *the package*, u skladu je s hijerarhijom pridruživanja makrouloga pridružen makroulozi trpitelj. Ako rabimo ustaljene pojmove tradicionalne gramatike, *the package* ima sintaktičku funkciju direktnoga objekta, koji je u engleskome definiran kao imenička fraza koja zauzima mjesto iza glagola. U primjeru (4)a postavljena je hijerarhija narušena tako što se makrouloga trpitelja pridružuje recipijensu *Pat*, koji tako postaje, tradicionalnim nazivljem, direktni objekt. Jedini gramatički točan pasivni oblik rečenice (3)a jest rečenica (3)b, u kojoj je *the package*, koji je direktni objekt aktivne rečenice, subjekt. Jedini gramatički točan pasivni oblik rečenice (4)a jest rečenica (4)b, u kojoj je *Pat* subjekt. Argument *the package* u rečenici (4)a također može postati subjekt pasivne rečenice (4)c, no svi izvorni govornici ne smatraju takvu pasivnu strukturu gramatički prihvatljivom.

Jedno od temeljnih analitičkih pitanja u sintaktičko-semantičkome opisu jezika jest kako identificirati gramatičke funkcije. Dativna alternacija vezuje se za problem definiranja direktnih i indirektnih objekata u ditranzitivnim rečenicama pa nailazimo na različite analize ove engleske strukture.

Dryer pak (1986) navodi da postoje dva odvojena skupa gramatičkih odnosa koje naziva primarnim (*primary object- PO*) i sekundarnim objektom (*secondary object- SO*). U strukturama s dativnim glagolima uvijek se prvi objekt iza glagola smatra primarnim, a drugi je objekt sintaktički sekundaran. Dryer (1986: 841) takvu analizu naziva antidativnom¹¹ (*antidative*):

(5) a *Fred gave Pamela the flowers.*

S IO (PO) DO(SO)

b *Fred gave the flowers to Pamela.*

Initial S DO (SO) IO(PO)

Final S DO(PO) Ch¹²

Ova se analiza razlikuje od tradicionalnoga pristupa jer je dvorazinska, odnosno jedna je rečenica osnovna, a druga je izvedena iz nje pomoću pravila pomicanja. Mora se istaknuti da je ovo jedina struktura u engleskome koja povezuje ulogu recipijensa s gramatičkom funkcijom objekta.

Za razliku od engleskoga, hrvatski jezik ima razvijen padežni sustav. Padežno je kodiranje nužno u hrvatskome jer imenički izrazi moraju imati padežni oblik koji odgovara njihovoj funkciji u rečenici (Silić – Pranjaković, 2005). Budući da je direktni objekt u hrvatskome najčešće u akuzativu, a objekti u nekome od kosih padeža indirektni su objekti, dativna se alternacija u hrvatskome može opisati kao alternacija u kojoj indirektni objekti nekih glagola postaju direktni objekti. Naime oni dobivaju akuzativni padežni nastavak i mogu postati subjekti odgovarajuće pasivne rečenice, a prvotni direktni objekti postaju indirektni objekti.

11 U rečenicama poput primjera (5)b primjenjuje se antidativno pravilo po kojemu sekundarni objekt postaje primarni, a primarni objekt postaje *chômeur*.

12 Kratica ch označuje pojam *chômeur* koji dolazi iz relacijske gramatike, a odnosi se na element koji je u osnovnoj rečenici dio jezgre, ali u izvedenoj postaje članom periferije.

Dativna alternacija rijetka je pojava u jezicima s padežnim označivanjem, a u hrvatskom se javlja s nekoliko glagola koji označuju voljni prijenos teme od agensa do recipijensa (Zovko Dinković, 2007). Recipijensi su prototipno izraženi dativom, a glagoli koji ga zahtijevaju nazivaju se dativnim glagolima pa su takve strukture nazvane dativnim strukturama /primjer (6)a/. U dativnoj alternaciji recipijens je u akuzativu, postaje direktni objekt, a takva je struktura nazvana alterniranom strukturom –*alternated construction* (Zovko Dinković, 2007). Navodimo primjer dativne alternacije glagola *poslužiti*.

(6) a ***Konobari su poslužili Ivi Josipoviću jelo i piće.***

ČINITELJ

TRPITELJ (tema)

b ***Konobari su poslužili Ivu Josipovića jelom i pićem.***

ČINITELJ

TRPITELJ (recipijens)

Pomoću postavaka gramatike uloga i referencā može se objasniti tip dativne alternacije koji se javlja u hrvatskome. U navedenim rečenicama argumenti *Ivo Josipović* i *jelo i piće* potencijalni su trpitelji. U rečenici (6) a, koja je primjer uobičajenoga povezivanja, argument *jelo i piće* (tema) izabran je za trpitelja, dok argument koji nije makrouloga (*Ivo Josipović*) ima dativni padežni nastavak.

S druge strane u rečenici (6)b argument *Ivo Josipović* izabran je za trpitelja, a *jelo i piće* postaje argument koji nije makrouloga i dobiva instrumentalni padežni nastavak. Prema tome rečenica (6)a primjer je neobilježenoga izbora trpitelja, a rečenica (6)b primjer je varijabilnoga (obilježenoga) pridruživanja semantičkoj makroulozi trpitelja.

Dativna alternacija u hrvatskome ima određena jezično-specifična svojstva. Kada je recipijens u funkciji indirektnoga objekta, kao u primjeru (7)a, on može biti izostavljen iz rečenice a da se ne naruši njezina gramatička pravilnost. Kada je recipijens u akuzativu, indirektni objekt, koji je u instrumentalu kao u primjeru(7)b, također može biti izostavljen iz rečenice.

(7) a ***Konobari su poslužili (Ivi Josipoviću) jelo i piće.***

b ***Konobari su poslužili Ivu Josipovića (jelom i pićem).***

U nekim slučajevima u hrvatskome argument recipijens (u funkciji direktnoga objekta) može biti izostavljen u alterniranoj konstrukciji, što se također smatra jezično-specifičnim svojstvom dativne alternacije (Zovko Dinković 2007: 68), primjerice:

(8) *Sponzori su darivali vrijednim poklonima.*

(9) *Kapetan je nudio vinom i kolačima.*

U hrvatskome drugi objekt (indirektni objekt) u alterniranim konstrukcijama, za razliku od engleskoga, ne može postati subjekt pasivne rečenice. Rečenica (10)a može biti pasivni oblik samo rečenice (6)a, dok je jedini mogući pasivni oblik rečenice (6)b rečenica (10)b:

(10) a *Jelo i piće su posluženi Ivi Josipoviću.*

b *Ivo Josipović je poslužen jelom i pićem.*

Dativna je alternacija u engleskome i hrvatskome ostvarena pomoću različitih morfosintaktičkih obilježja, no ovaj se tip alternacije ne može definirati isključivo na temelju tih obilježja. Postoje i drugi čimbenici koji utječu na ovaj tip alternacije u svim jezicima, pa tako i u hrvatskome. Mnogi teoretičari smatraju da je topikalnost glavni razlog za postojanje dativne alternacije. Dativnom alternacijom u svim jezicima omogućeno je da recipijens bude topikalniji od argumenta teme, zato što je povećan učinak glagolske radnje na recipijensu kada je pridružen makroulozi trpitelja (odnosno kada ima funkciju direktnoga objekta). Ova makrouloga označuje upravo onaj argument u rečenici koji je najviše pogođen radnjom koja je izražena predikatom.

U engleskome jeziku dativna je alternacija moguća s više od trideset glagola, dok je u hrvatskome, prema Zovko Dinković (2007), moguća s osam glagola: *darivati/darovati/podariti, nuditi/ponuditi, služiti/poslužiti/posluživati*.¹³ Glagol *darivati* najčešće se rabi u dativnoj alternaciji, što se može objasniti činjenicom da su glagoli *darivati/darovati/podariti* prototipni dativni glagoli, odnosno označuju uspješan prijenos teme

13 Na temelju istraživanja provedenoga na primjerima iz *Hrvatskoga nacionalnog korpusa* Zovko Dinković (2007) došla je do zaključka da su alternirane konstrukcije manje učestale od kanonskih dativnih konstrukcija. U glagola nuditi/ponuditi, služiti/poslužiti/posluživati alternirana se konstrukcija češće javlja sa svršenim negoli s nesvršenim glagolskim oblicima.

između voljnoga agensa i voljnoga recipijensa. U alterniranim konstrukcijama češće se rabi nesvršeni oblik *darivati*, što je po mišljenju Zovko Dinković (2007) rezultat činjenice da je nesvršeni oblik glagola ujedno i iterativni (učestali) oblik pa je uobičajeno da je u radnji koja se ponavlja objekt pogodniji tom radnjom. U alterniranim konstrukcijama s nesvršenim oblicima tema može biti izostavljena, dok se isti primjeri sa svršenim oblicima mogu smatrati neprihvatljivima jer imaju morbidno ili šaljivo značenje ako se direktni objekt ne protumači kao recipijens u primjeru (11)b, već kao tema (Zovko Dinković, 2007: 78):

- (11) a *Bogati su darivali djecu.*
b *Bogati su darovali djecu.*

Međutim pretraživanjem *Korpusa* pronašli smo velik broj primjera (40 primjera između prvih 600 nasumično izabranih rečenica s glagolom *darovati*) alterniranih struktura sa svršenim oblikom glagola, u kojima je recipijens u akuzativu, direktni je objekt, a tema je izostavljena, primjerice:

- (12) *Zaposlenici T-Mobilea darovali bolesnu djecu.*
(13) *Načelnik Dervente darovao majke s troje i više djece.*
(14) *Vrtičku djecu darovala Zajednica žena HDZ-a „Katarina Zrinski“.*
(15) *Tvrtka Dut i zagrebački dječji sajam darovali djecu iz Dječjeg doma.*
(16) *EUFOR darovao djecu s invaliditetom.*

Na temelju učestale uporabe glagola *darovati* s objektom u akuzativu umjesto u dativu možemo pretpostaviti da je u navedenim rečenicama objekt protumačen kao recipijens a ne kao tema te ih se može smatrati gramatički prihvatljivima.

4. Analiza glagola *platiti* i *namiriti*

Smatramo da je dativna alternacija moguća i s glagolima *platiti* i *namiriti*. U *Hrvatskome nacionalnom korpusu* pronašli smo 24 primjera glagola *platiti* u dativnoj konstrukciji i 20 primjera glagola u alterniranoj konstrukciji (između prvih 700 nasumično izabranih primjera rečenica

s glagolom *platiti*). Primjere rečenica s dativnom konstrukcijom podijelili smo u dvije skupine. U prvoj skupini primjera (9 rečenica) u rečenici je osim indirektnoga objekta u dativu, recipijensa, prisutan direktni objekt u akuzativu koji ima ulogu teme, a označuje sredstvo plaćanja (iznos novca i sl.), koje se prenosi od agensa do recipijensa, primjerice:

- (17) *Zagrebačka Industrogradnja proglašena je krivom i gradu Rabu je morala platiti iznos od 1,400.000 kuna zbog ekološke štete.*
- (18) *Naručio je atentat na njega i ubojici platio 25.000 maraka.*
- (19) *Oni moraju Srbiji platiti svotu od 150 milijarda eura.*
- (20) *Stranci su spremni lokalnim vodičima platiti 50 eura na dan za vođenje skupine lovaca.*
- (21) *Kod recepcije je bila poluslužbena osoba kojoj smo platili pet leva za čuvanje.*

Glagol *platiti* u navedenim primjerima može biti uporabljen i u alterniranoj konstrukciji, no samo ako se implicira da se plaća neka vrsta usluge, a ne neki dug ili šteta, primjerice:

- (22) *Ubojicu je platio iznosom od 25.000 maraka.*
- (23) **Zagrebačka Industrogradnja proglašena je krivom i grad Rab je morala platiti iznosom od 1,400.000 kuna zbog ekološke štete.*

U drugoj skupini primjera (15 rečenica), osim indirektnoga objekta u dativu (recipijensa), prisutan je i direktni objekt, no on nema ulogu teme, ne označuje nešto što se izravno prenosi recipijensu, poput iznosa novca, nego ima ulogu pacijensa i označuje neku uslugu, koju recipijens koristi, ili pak kakav dug ili trošak, za koji će recipijens dobiti novac, primjerice:

- (24) *Čitatelja Zvonka D. je zanimalo je li P. Zubak platio porezni dug državi.*
- (25) *Njegovom su sinu porezni obveznici platili školovanje u New Yorku.*
- (26) *Zaduživali su se kako bi dobavljačima platili naftu.*
- (27) *Ljekarne bi trebale dobavljačima platiti lijekove.*
- (28) *Naša se je potpora sastojala u tome što smo nekolicini igrača platili putne troškove.*

U rečenicama poput navedenih primjera (24-28) nije moguća alternirana konstrukcija zato što u rečenici nije prisutna tema nego pacijens koji se ne prenosi izravno od agensa do recipijensa, primjerice:

(29)* *Zaduživali su se kako bi dobavljače platili naftom.*

Rečenica (29) nije prihvatljiva kao značenjski ekvivalent primjera *Zaduživali su se kako bi dobavljačima platili naftu*, u kojemu je *nafta* pacijens. Međutim prihvatljiva je kada se indirektni objekt *naftom* protumači kao tema i ima značenje sredstva plaćanja, odnosno netko dobavljačima plaća nešto naftom.

U prvoj skupini primjera prisutna su dva objekta, indirektni u dativu, koji ima ulogu recipijensa, i direktni u akuzativu, koji ima ulogu teme. Glagolom *platiti* (9 primjera) izražava se izravni (potencijalni) prijenos teme od agensa do recipijensa. Stoga je moguća i alternirana konstrukcija u kojoj je recipijens u funkciji direktnoga objekta, a tema u funkciji indirektnoga objekta u instrumentalu.

Veći je broj primjera (15) s glagolom *platiti* čiji direktni objekt ima ulogu pacijensa koji ne označuje nešto što se prenosi izravno recipijensu, stoga se glagol *platiti* u tome značenju ne može rabiti u alterniranoj konstrukciji.

Pronašli smo 20 primjera glagola *platiti* u alterniranoj konstrukciji. U osam su primjera prisutna oba objekta, primjerice:

(30) *Novi vlasnici su svojim novcem platili tvrtke.*

(31) *Treba im ukinuti dotacije i njima platiti radnike.*

(32) *On je izjavio da ne može novcem platiti odvjetnika.*

(33) *Onaj tko želi početi trenirati atletiku mora pozamašnom svotom platiti trenera.*

(34) *Inženjere građevine bi zlatom platili.*

U navedenim primjerima recipijens je u akuzativu, ima funkciju direktnoga objekta te je povećan učinak glagolske radnje na njemu, više je njome pogođen, odnosno povećana je njegova topikalnost. Naglasak je na recipijensu, ali ne na njegovu činu primanja novca nego na njemu kao osobi koja može obaviti nešto za što posjeduje znanja i sposobnosti – primjerice u rečenici (34) implicira se znanje i sposobnost inženjera,

koji bi bili vrlo dobro plaćeni, a ne naglašava se novac koji bi primili za obavljeni posao.

Od svih primjera alternirane konstrukcije u 12 je rečenica uz glagol *platiti* prisutan samo direktni objekt koji ima ulogu recipijensa, a izostavljen je indirektni objekt u instrumentalu koji ima ulogu teme i najčešće označuje iznos novca i sl., primjerice:

- (35) *Jeftinije je platiti psihologe nego zaposliti neadekvatne ljude i time proizvoditi gubitke.*
- (36) *Međutim, problem je u tome što sve zemlje ne mogu platiti pravne stručnjake da ih zastupaju u tim sporovima.*
- (37) *Stručnjake ne mogu platiti siromašne afričke zemlje.*
- (38) *Rad Zajednice hitno treba profesionalizirati, dakle, platiti nekoga tko će svakodnevno odgovarati na brojna pitanja članova.*
- (39) *Platim ribara Petra i pitam za zdravlje, a on meni, da se ne može potužiti na zdravlje.*

Pretraživanjem *Hrvatskoga nacionalnog korpusa* pronašli smo 36 primjera glagola *namiriti* (između prvih 600 nasumce odabranih rečenica koje sadrže ovaj glagol) u dativnoj konstrukciji. Evo primjerâ:

- (40) *Vjerovnicima je dug namirio u cijelosti.*
- (41) *Mogao bi doći u situaciju da državi mora namiriti sve troškove.*
- (42) *Propadnu li zbog lošeg poslovanja, štedišama će depozite namiriti država.*
- (43) *Vjerojatno ću namiriti radnicima zaostale plaće.*
- (44) *Dubrovačka banka je izgubila spor i morala je Gradu Pagu ipak namiriti cjelokupan iznos.*

U većini pronađenih primjera (32) glagol *namiriti* ima značenje nadoknaditi, platiti dugove, troškove i slično (Anić, 2006) te se njime ne iskazuje potencijalan prijenos od agensa do recipijensa. Uz indirektni objekt u dativu, s ulogom recipijensa, u rečenicama je prisutan i imenički izraz u akuzativu u funkciji direktnoga objekta koji ima ulogu pacijensa, a označuje dug, troškove i sl. za koje će recipijens dobiti novac. U takvim slučajevima nije moguća alternirana konstrukcija zato što se iskazani pacijens u rečenici ne prenosi od agensa do recipijensa, primjerice:

(45) **Vjerovnike je namirio dugom u cijelosti.*

U manjem broju slučajeva (4 primjera) glagolom *namiriti* u dativnoj konstrukciji iskazuje se potencijalan prijenos od agensa do recipijensa, odnosno direktni objekt ima ulogu teme – primjeri (43) i (44). U takvim je primjerima moguća alternirana konstrukcija, npr.:

(46) *Vjerojatno ću namiriti radnike zaostalim plaćama.*

(47) *Dubrovačka banka je izgubila spor i morala je Grad Pag ipak namiriti cjelokupnim iznosom.*

Iz rečenica u kojima direktni objekt ima ulogu pacijensa često je izostavljen recipijens (12 primjera koji je poznat iz konteksta. Gramatička pravilnost rečenice u tome slučaju nije narušena, primjerice:

(48) *Grad se obvezao da će namiriti dugovanje i radovi se nastavljaju.*

(49) *Klubovi se žale da ne mogu namiriti dug jer nitko ne želi kupiti njihove igrače.*

(50) *Država je jedino tako mogla namiriti troškove obrane.*

(51) *Tolstoj je morao rasprodati kućnu knjižnicu i sve što je imao kako bi namirio trošak za liječenje lordovih boli.*

(52) *Razbijeni karton pića radnica je morala namiriti iz svoje plaće.*

U Hrvatskome nacionalnom korpusu pronašli smo 25 primjera rečenica s glagolom *namiriti* u alterniranoj konstrukciji, a u 8 rečenica prisutni su direktni i indirektni objekt. Evo nekoliko primjera:

(53) *Ako država ne bude mogla namiriti holdinge novcima, razgovarat će se o tome što im može ponuditi.*

(54) *Tim prihodom sam mogao namiriti banku.*

(55) *Obećao je da će dobivenim novcem namiriti radnike.*

(56) *...a ne da im jedina smjernica bude namiriti proračunskim novcem onaj interesni sloj.*

(57) *Ja sam lakoumno potrošio sav prihod kojim sam mogao namiriti banku i erar.*

U navedenim je primjerima recipijens u akuzativu, u funkciji je direktnoga objekta. Indirektni objekt u instrumentalu ima ulogu teme. Budući da je recipijens u funkciji direktnoga objekta, povećan je učinak

glagolske radnje na njemu, a time i njegova topikalnost. Veći je broj primjera (17) u kojima je indirektni objekt izostavljen iz rečenice, a navodimo sljedeće:

- (58) *Potpredsjednik Fonda smatra da Ministarstvo financija može namiriti spomenute vjerovnike.*
- (59) *Osijek i Šibenik nisu ispunili odluke arbitražnog suda i namirili svoje vjerovnike.*
- (60) *Zbog nenaplaćena posla morao se kreditno zadužiti kako bi namirio svoje dobavljače.*
- (61) *Štediše nezadovoljni što država prvo hoće namiriti Državnu agenciju za osiguranje štednih uloga.*
- (62) *Uspije li namiriti škole do kraja godine, ulaskom u 2007. ostaju, međutim, dugovanja visokom obrazovanju i znanosti.*

Možemo zaključiti da u dativnoj konstrukciji u većini slučajeva glagol *namiriti* ima prototipno značenje, direktni objekt ima ulogu pacijensa, ograničen je na dug, troškove i sl. te je u takvim primjerima jedino i moguća dativna konstrukcija. S druge pak strane, kada se glagolom *namiriti* izražava prijenos argumenta teme, on se rabi i u dativnoj i u alterniranoj konstrukciji, no prevladavaju primjeri alternirane konstrukcije u kojoj je naglasak upravo na recipijensu koji je u funkciji direktnoga objekta.

Zaključak

Dativna alternacija u hrvatskome ima općenita svojstva koja su karakteristična za ovaj tip alternacije u različitim jezicima, ali ona pokazuje i mnoštvo jezično-specifičnih svojstava koja se odnose na mogućnosti ispuštanja određenih argumenata, pasivizaciju te na promjene u značenju uzrokovane različitim inherentnim semantičkim sadržajem samih glagola. Iako hrvatski jezik ima razvijen padežni sustav te je u njemu padežno kodiranje nužno jer imenički izrazi moraju imati padežni oblik koji odgovara njihovoj funkciji u rečenici, on ima deset glagola koji dopuštaju dativnu alternaciju. To su prototipni dativni glagoli: *darivati/darovati/podariti* i oni koji nisu prototipni dativni glagoli: *nuditi/ponuditi, služiti/poslužiti/posluživati*, zatim glagoli *platiti* i *namiriti*.

Glagol *platiti* uz argument recipijens može imati argument temu (glagolom se iskazuje njezin prijenos od agensa do recipijensa, 29 primjera) ili pacijens (glagolom se ne iskazuje njegov prijenos, 15 primjera). U drugome slučaju alternirana konstrukcija nije niti moguća. Naša je pozornost usmjerena na glagol kada se njime iskazuje potencijalan prijenos od agensa do recipijensa. U tom se slučaju glagol više rabi u alterniranoj (20 primjera) negoli u dativnoj konstrukciji (9 primjera). U alterniranoj konstrukciji naglasak je na recipijensu u funkciji direktnoga objekta, čak je u većem broju primjera (12) indirektni objekt koji ima ulogu teme izostavljen.

Glagol se *namiriti* u nešto više slučajeva (32) rabi kada se ne iskazuje prijenos od agensa do recipijensa, a u tome slučaju alternirana konstrukcija nije moguća. Kada se glagolom iskazuje potencijalan prijenos (29 primjera), on se više rabi u alterniranoj (25) negoli u dativnoj konstrukciji (4 primjera). U alterniranoj je konstrukciji u većini primjera (17) izostavljen indirektni objekt.

Navedeni primjeri pokazuju da se tranzitivnost kao gramatička kategorija koja se prvotno tiče odnosa glagola prema nominalnim konstituentima u funkciji objekta ne može analizirati bez uzimanja u obzir semantičkih obilježja. Naime dativna alternacija u velikoj mjeri ovisi o inherentnome semantičkom sadržaju samih glagola. Slažemo se sa Zovko Dinković (2007) koja smatra da dativna alternacija nije samo sintaktički motivirana nego je to semantički i pragmatički uvjetovana konstrukcija koja povećava topikalnost recipijensa stavljajući ga na mjesto direktnoga objekta. Postavke koje nudi gramatika uloga i referencā u opisu varijabilnoga izražavanja argumenta recipijensa smatramo najprikladnijim pri tumačenju ove pojave u engleskome i hrvatskome jeziku.

Literatura

- ANIĆ, VLADIMIR (2006) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- BUTT, MIRIAM (2006) *Theories of Case*, Cambridge: Cambridge University Press.

- DIK, SIMON C. (1980) *Studies in Functional Grammar*, London: Academic Press.
- DIK, SIMON C. (1989) *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*, Dordrecht: Foris Publications.
- DRYER, MATTHEW S. (1986) „Primary objects, secondary objects, and antidative“, *Language*, 62, 4: 808-845.
- FILLMORE, CHARLES J. (1968) „The case for case“, *Universals in Linguistic Theory*, ed. E. Bach – R.T. Harms, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1-88.
- FOLEY, WILLIAM A. –VAN VALIN, ROBERT D. (1984) *Functional Syntax and Universal Grammar*, Cambridge: Cambridge University Press.
- GIVÓN, TALMY (2001) *Syntax. An Introduction*, vol. 1, Amsterdam: John Benjamins.
- *Hrvatski nacionalni korpus* (TADIĆ, M. 2005) Zagreb: Filozofski fakultet.
- KUČANDA, DUBRAVKO (1998) *Rečenični subjekt u engleskom i hrvatskom jeziku*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet.
- SILIĆ, JOSIP – PRANJKOVIĆ, IVO (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- VAN VALIN, ROBERT D. (2001) *An Introduction to Syntax*, Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN VALIN, ROBERT D. – LAPOLLA, RANDY J. (1997) *Syntax: structure, meaning and function*, Cambridge: Cambridge University Press.
- WILKINS, DAVID P. – VAN VALIN, ROBERT D. (1993) *The Case for Case Reopened: Agents and Agency Revisited*, Technical Report 93-2, Center for Cognitive Science, State University of New York at Buffalo.
- ZOVKO DINKOVIĆ, IRENA (2007) „Dative Alternation in Croatian“, *Suvremena lingvistika*, 63: 65-83.